

Міхаіл Лермантаў

Дэман

«Дэман» (па-расейску: *Демон*) — адна з найвядомейшых паэмаў расейскага рамантычнага паэта, празаіка і драматурга Міхаіла Лермантава. Лічыцца найлепшым дасягеньнем расейскага рамантызму пасля «Яўгенія Анегіна» Аляксандра Пушкіна.

У яе аснову пакладзены біблейскі міт пра падшага ангела, які паўстаў супраць Бога і быў выгнаны з раю, будучы пераўтвораным у духа зла. Паэма выражае тыранабарчы пафас Лермантава. Галоўны герой паэмы адлюстроўвае перадавыя ідэі тагачаснага грамадства 30-х гадоў XIX ст. Сучасьнікі паэта шукалі ісьціну, рэзка крытыкавалі самаўладна-прыгоньніцкую рэчаіснасьць, але будучы ганарлівымі і адважнымі мяцежнікамі, абуранымі несправядлівасьцю законаў, адначасова ня ведалі, што гэтым законам супрацьпаставіць.

Міхаіл Лермантаў пачаў пісаць паэму ў пятнаццаігадовым узросьце і працаваў над ёй 10 год.

«Дэман» мае восем рэдакцыяў.

М. Ю. ЛЕРМАНТАЎ ДЭМАН

Перакладчык: Якуб Колас
Усходняя апавесць

Частка I

I

*Журботны Дэман, дух выгнання,
Блукаў над грэшнаю зямлёй,
І дум аб светлым яго ранні
Над ім снаваўся тлумны рой
Аб днях, калі ў харомах света
Ён жыў, шчаслівы херувім.
Калі вандроўніца камета
З усмешкай яснаю прывета
Любіла памянца з ім;
Калі праз вечныя туманы
Ён, веды прагнучы, сачыў,
Як ходзяць зорак караваны,
У багнах неба плывучы;
Калі ён верыў і любіў,
Шчаслівы першы сын тварэння,
Не ведаў злобы і сумнення,*

І не пужаў душу яго
Вякоў бесплодных рад панылы,
І многа-многа, ды ўсяго
І ўспомніць не было ў ім сілы.

II

Даўно забыты, ён блукаў
У пустках света без прыпыну,
І век за векам працякаў,
Як за хвілінаю хвіліна,
Маркотнай, роўнай чарадой.
Уладу меўшы над зямлёй,

Ён сеяў зло без асалоды
І злу спрадвечнаму свайму
Не сустракаў ён перашкоды,
І зло дакучыла яму.

III

І над рамадай гор Каўказа
Выгнаннік рая пралятаў,
Пад ім Казбек ярчэй алмаза
Снягамі вечнымі блішчаў.
Глыбока чорнаю разорай,

Дзе нібы змей рассунуў горы,
Дар'ял заломісты ляжаў,
Унізе Церак белагрывы,
Як львіца, скачучы між скал,
Грымеў, і горны звер пужлівы
І птушка, летучы ў прагал,
У гоман вод яго ўнікалі.
І хмар шаўковых талака
З краін паўднёвых здаляка
Яго на поўнач праважалі;
І скалы шчыльнай чарадой,
Таемный поўныя дрымоты,
Стаялі моўчкі над вадой
І хваль яе сачылі ўзлёты.
І вежы замкаў тут і там
Глядзелі грозна праз туманы,
Нібы каля каўказскіх брам
Іх вартавыя веліканы.
І дзікі і дзіўны вакруг
Быў божы свет, ды горды дух
Зняважлівым акінуў вокам
Тварэнне бога-ўладара,
І на чале яго высокім
Ні цені злобы, ні дабра.

І перад ім у падарожжы
Малюнкі іншыя ляглі:
Даліны Грузіі прыгожай

Красой жывою расцвілі.
Шчаслівы, пышны край зямлі!
Старыя, стромкія руіны,
У звонкім бегу ручаі
Па дне з каменьчыкаў усякіх,
І купкі роз, дзе салаўі
Красуняў славяць, абьякіх
На вабны голас іх любові;
Чынар густыя сутарэнні,
Пад іх лісцевым шалашом
Пячоры, дзе гарачым днём
Знаходзяць схоў сабе алені.
І блеск, і пых; і тлум лісця,
І гоман радасці жыцця,
І подых кветак і праменняў,
І поўдня палкі, млявы жар,
І араматы розаў дар,
Што вільгаць шлюць у прохладзь
ночы,
І зоры яркія, як вочы
Грузінкі юнай, поўнай чар.
Ды апроч зайздрасці халоднай
Не абудзіў прыродны шум
Ў душы выгнанніка бясплоднай

Ні новых сіл, ні новых дум.
І ўсё, што прад сабой ён бачыў,
Адной знявагаю адзначыў.

V

Высокі дом, шырокі двор
Пабудаваў князь, Гудал сівы.
Ён каштаваў шмат слёз і сілы
Рабам, паслушным з даўніх пор.
На светлы схіл суседніх гор
Ад сцен яго кладуцца цені,
У скале выбіты ступені.
Яны ад вежы рагавой
Вядуць на рэчку. А па сходах
Пад лёгкай белаю чадрой
Князеўна юная па воду
У Арагву ходзіць пад гарой.

Заўжды маўкліва на даліны
Глядзеў з гары пануры дом.
Ды сёння ў ім і шум і гром,
Гучыць зурна і льюцца віны.
Сасватаў князь дачку сваю,
На баль заклікаў ён радню.
На стрэсе, высланай каўрамі,
Сядзіць нявеста, а вакруг

Гульня і спеў яе падруг.
Ужо далёкімі гарамі
Закрыўся сонейка паўкруг.
У ладкі такты адбівае
Дзявочы тлум, і бубен свой
Бярэ нявеста маладая.
І вось яна адной рукою
Кружне яго над галавой,
То паімчыца лягчэй птушкі,
То раптам спыніца, глядзіць,
І волкі зрок яе блішчыць
З-пад гожай вейкавае дужкі;
То чорнай броўкай павядзе,
То раптам нахінеца трошкі.
А па каўры плыве-ідзе
Яе чаруючая ножка.
І пасміхаеца яна
Дзяцінай радасці паўна.
І месяці, што з-за хмар застрэшкі
Зірне, гуляючы з вадой,
Не параўнаеца з усмешкай,
Як маладосць сама жывой.

VII

Клянуся зоркамі стажар,
Праменняў сонечных патокам,

Багатай Персіі ўладар
І ні адзін у свеце цар
Не цалаваў такога вока.
Гарэма іскрысты фантан

Ні разу душнаю парою
Сваёю срэбранай расою
Не абмываў падобны стан.
Яшчэ нідзе рука людская
Такой галоўкі не ласкала
І кос такіх не расплятала
З тых дзён, як свет пазбаўлен рая,
Клянуся зноў - краса такая
Пад сонцам поўдня не цвіла.

VIII

Апошні раз яна скакала.
Увы! на другі дзень чакала
Яе, наследніцу Гудала,
Прыроды жывае дзіця,
Нядоля горкая рабыні,
Цяпер чужая ёй айчына
І незнаёмая сям'я.
І часта ўпотаўку імглівы
Лажыўся цень на яе твар,
Але былі яе парывы

Так гожы, просты і так жывы,
Так поўны вабнасці і чар,
Што калі б Дэман той парою
Яе заўважыў і зірнуў,
То, ўспамінаючы былое,
Ён адварнуўся б і ўздыхнуў.

IX

І Дэман бачыў... і на мгненне
Штось недаступнае найменню
Адчуў ён раптам над сабой.
Глухой душы яго пустыню
Напоўніў гукаў новых рой.
І яшчэ раз пазнаў святыню
Любві, прыгожства і добра.
І доўга слодычнай хвілінай
Ён упіваўся, і мара
Аб шчасці доўгай павуцінай.

Нібы тых зорак ясны пас,
Прад ім снавалася ў той час.
Прыкуты невідомай сілай,
Пазнаў жальбу ён выразней,
Пачуцце ў ім загаманіла,
Як гаманіла і даўней.
Ці быў то прывід нараджэння?

Ці слоў падступных спакушэнне -
Знайсці ў сабе ніяк не мог.
Забыць? забыцца не даў бог,
Ды ў забыцці няма збавення.

X

Стаміўшы добрага каня,
На шлюбны пір на схіле дня
Жаніх спяшаўся нецярпліва.
Арагвы светлай ён шчасліва
Дасяг зялёных берагоў.
Вязе ён шмат з сабой дароў.
Вярблюдаў плёўся доўгі рад.
Па горнай сцежачцы далёка
Званкі пазваньваюць у лад.
Ён, уладар сам Сінадала,
Вядзе багаты караван.
Папругай сцягнут спрытны стан.
Аправа шаблі і кінжала
На сонцы ззяе. Як рубін,
Блішчыць за спінай карабін.
Гуляе вецер рукавамі
Яго чухі. Яна кругом
Абмалявана галуном.
Расшыта яркімі шаўкамі
Сядло. Вуздечка з кутасамі.

Пад ім запенены ўвесь конь
Чырвонай масці, як агонь.
Ён, выхаванец Карабаха,
Вушамі водзіць, поўны страху,
Храпе і скоса з крутых скал
Глядзіць на пенны хваляў вал.
І страшны шлях той узбярэжны:

Уцёсы з левай стараны,
Направа глыб ракі мяцежнай.
І позні час. На горах снежных
Бляск сонца згас. Устаў туман.
Прыбавіў ходу караван.

XI

Вось і капліца пры дарозе,
Тут з даўніх пор пачые ў бозе
Якісьці князь, што стаў святым,
Забіты помснікам сваім.
З тых дзён — на свята ці на бітву,
Куды б дарожнік ні спяшыў,
Заўсёды шчырую малітву
Таму святому прынасіў.
Малітва гэта памагала -
Удар адводзіла кінжала.
Але няўважліва жаніх

Забыўся звычайу старых.
Яго спакуслівай намовай
Лукавы Дэман падбіваў -
У мыслях ён пад цемры сховам
Нявесты вусны цалаваў.
І раптам выскачылі двое
І болей... Стрэл! Што ж то
такое?
Прыўзняўшыся на страмянах,
Глыбей насунуўшы папах,
Адважны князь не мовіў слова:
У руках бліснуў турэцкі ствол.
Нагайка лясць! — і як арол
Ён кінуўся ўпярод. Стрэл новы!
І дзікі крык і цяжкі «ой!»
Пачуліся ў глыбі даліны,
Нядоўгім быў няроўны бой,
Пабеглі ў боязні грузіны.

XII

І сціхла. Ні душы жывой.
Вярблюды, збіўшыся гурмой,
На трупы ў страсе паглядалі,

І толькі ў цішыні начной
Званкі іх глуха бразгаталі.

Разграблен пышны караван,
І над цяламі хрысціян
Кругі рысуе птах-начніца,
І не чакае іх грабніца
Пад плітамі манастыроў,
Дзе прах пахован іх бацькоў.
Не прыйдуць сёстры з мацяркамі
Са скрыжаванымі рукамі
Пад доўгаю чадрой з мальбамі
а гроб іх з долаў і са ўзвыш!
Затое ж дбалаю рукою
Тут пры дарозе пад скалою
На памяць узнясецца крыж,
І плюшч, разросшыся вясною,
Яго ласкава ахіне
Сваёю сеткаю густою,
І часам, стомлены хадом,
Дарожны на той крыж зірне
І ў божым ценю аддыхне.

XIII

Імчыцца конь, ляціць стралою,
Храпе і рвецца, нібы к бою,
То раптам стане на скаку,
Прыслухаецца к вецярку,
Паводзіць чуткімі вушамі,

То раптам б'е капытам дол
І, страсянуўшы збітай грываі,
Ізноў імчыцца, як арол.
На ім ёсць коннік, ды маўклівы,
У сядле б'еца, чуць жывы,
Узняць не можа галавы,
Ён не кіруе павадамі,
Бяссьільны ногі ў страмянах,
І кроў шырокімі цуркамі
На чапраку яго відна...
Эх, быстры конь! Гаспадара ты
Як віхар з бою праімчаў,

Ды асяцін яго зацяты
У цемры куляю дагнаў.

XIV

Гаруе, плача дом Гудала,
На двары ціснеца народ.
Чый конь прымчаўся? Што з ім
стала?
Чаму ён паў каля варот?
Хто гэты коннік нерухомы?
Хавалі след ваяцкіх громаў
Маршчыны смуглага чала.
Сам, зброя ўся ў крыві дазвання,

Рука ў апошнім пацісканні
На грыву конскую лягла.
Нядоўга жаніха мілога,
Нявеста, зрок твой выглядаў!
Стрымаў ён слова князя строга:
На шлюбны пір ён прыскакаў.
Ды, эх, ніколі ён, нябога,
Не сядзе на каня другога!

XV

На бестурботную сям'ю
Як гром зляцела божа кара.
Упала на пасцель сваю,
Рыдае бедная Тамара,
Слязу раняе за слязой,
І вось яна нібыта чуе
Дзівосны голас над сабой:
"Не плач, дзіця, не плач напрасна!
Твая сляза на труп няшчасны
Не упадзе жывой расой.
Яна туманіць зрок твой ясны
І твар дзявочы паліць твой.
Далёка ён, ён не пачуе,
Не будзе знаць журбы тваей;
Святло нябёс цяпер цалуе
Бясплодны зрок яго вачэй.

Ён чуе райскіх песень хоры...

Што наш нікчэмны гэты лёс
І слёзы дзеўчыя і гора
Для гося рая і нябёс?
Не, доля смертнага стварэння,
Павер мне, ангел чысты мой,
Не варт ніводнага імгнення
Тваёй журботы дарагой.

У надземным акіяне
Без стырна і без вятрыл
Ціха носяцца ў тумане
Хоры стройныя свяціл.

Пасярод палёў бязмежных
У небе ходзяць без слядоў
Статкі лёгкіх, беласнежных,
Танкарунных аблакоў.

Час разлукі, час спаткання
Ім ні радасць, ні нуда.
Няма ў прошлым ім жадання,
Ім былога не шкада.

У дні цяжкія няшчасця
Ты іх толькі прыгадай
І на земныя напасці,

Як яны, ты не зважай.
Як толькі ночка сваім сховам
Вярхі Каўказа ахіне;
Як толькі свет, чароўным словам
Нібы замоўлены, засне;
Як толькі ветрык над скалою
Зашэпча з блёклаю травою
І птушка, нанач сеўшы ў ёй,
Мільгне і знікне ў цьме густой;
І пад галінкай вінаграда,
Расе нябёс прахладнай рада,
Начная кветка зацвіце;
І месяц блісне ў цёмнаце,
Калі з-за гор ціхутка ўстане
Ды на цябе украдкам гляне. -

К табе я стану прылятаць,
Гасціць я буду да дзянніцы
І на павейкі-шаўкавіцы
Сны залатыя навяваць..."

XVI

Замоўклі словы, ў заміранні
За гукам гук яшчэ трыміціць.
Яна ўсхапілася, глядзіць
У невыказным замяшанні.

Журба і радасць, шчасця ніць
Нішто прад ім у параўнанні.
Пачуццяў вір у ёй кіпіць,
Душа скідала свае ковы,
Агонь на цэле прабягаў,
І гэты голас, дзіўна ноыв,
Усё, здавалася, гучаў,
І перад раніцай на мгненне
Сон змарыў, вочы ёй самкнуў
Ды яе мыслі скалыхнуў
Прарочым цьмяным летуценнем:
Прышэлец мглівы і нямы,
Нібы сатканы з сонца, цьмы,
Схіліўся ціха к узгалоўю,
І зрок яго з такой любоўю,
Так сумна на яе глядзеў.
То быў не ангел, служка божы,
Яе ахова і старожа:
Вянок праменняў залатых
Не аздабляў кудзер святых;
То быў не пекла госць няўчасны,
Ганебны дух, што сее зло, -
О не: ён быў як вечар ясны,
Ні дзень, ні ноч і не святло.